

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ- ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ - НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ -

Одлуком Наставно-научног већа Факултета безбедности, бр. 274/12 од 05.06.2014. године, именована је Комисија за оцену докторског рада мастера Марка Филијовића, под насловом „Исламски фундаментализам и заштита државе (Упоредна студија случаја Северни Кавказ и Западни Балкан)“, у саставу:

1. Проф. др Зоран Драгишић, председник
2. Проф. др Зоран Килибарда, члан
3. Проф. др, Радомир Милашиновић, члан
4. Проф. др, Драган Симић, члан

Комисија је целовито проучила наведену докторску дисертацију, сагледала све релевантне показатеље, и на основу мишљења свих њених чланова Наставно-научном већу Факултета безбедности подноси следећи

РЕФЕРАТ

1. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ И ДИСЕРТАЦИЈИ

Кандидат Марко Филијовић рођен је у Панчеву, 11.10.1982. године, где је завршио гимназију „Урош Предић“. Вишу пословну школу (сада Београдску Пословну Школу - БПШ) завршио је у Београду, 2004. године. На Факултету за Менаџмент, у Новом Саду, дипломирао је 2006. године на смеру Оперативни менаџмент. На мастер студије Факултета Безбедности, смер Одбрана, уписан је школске 2006/07. године. Мастер студије на Факултету безбедности, смер Одбрана, завршио је 2008. године, одбранивши завршни мастер рад на тему „Међузависност међународне сарадње Републике Србије и страних инвестиција у Републику Србију као чинилац система одбране“ и стекао академски назив Менаџер безбедности - мастер за студије одбране. Кандидат је на мастер студијама остварио просечну оцену 9,33. Школске 2008/09. године, кандидат је уписао докторске студије на Факултету безбедности.

До сада је учествовао на неколико међународних научних конференција и објавио 17 радова у домаћим и страним научним часописима. 2012. године завршио је Летњу школу у организацији Центра за компарацију конфликта из Београда (Center for Comparative Conflict Studies, Belgrade) на тему „Међународне интервенције у глобализованом свету“ коју је водила др Максин Дејвид са Универзитета у Сареју, Велика Британија.

Кандидат је члан уредничког одбора часописа „Истраживање међународног права“ (International Law Research) при Канадском центру за науку и образовање из Торонта

(Canadian Center of Science and Education, Toronto) и сарадник Украјинског центра за независне политичке студије из Кијева (Український незалежний центрполітичних досліджень - УНЦПД). До сада није заснивао радни однос. Говори енглески језик и служи се немачким.

Докторски рад мастера Марка Филијовића, под насловом „Исламски фундаментализам и заштита државе (Упоредна студија случаја Северни Кавказ и Западни Балкан)“, написан је на 507 страна текста од чега: уводна разматрања 5 страна (стр. 1-5.); прво поглавље „Теоријско-методолошки оквир истраживања“ 29 страна (стр. 6-35.); друго поглавље „Држава као безбедносна заједница“ 18 страна (стр. 36-53.); треће поглавље „Исламски фундаментализам као претња безбедности савремене државе“ 27 страна (стр. 54-80.); четврто поглавље „Русија и државе Западног Балкана на мети исламских фундаменталиста“ 291 страна (стр. 81-371.); пето поглавље „Геополитички аспекти развоја исламског фундаментализма и проблематика заштите државе“ 22 страна (стр. 372-393.); шесто поглавље „Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана“ 35 стране (стр. 394-428.); седмо поглавље „Сличности и разлике у одговору Русије и западнобалканских држава на претњу од исламског фундаментализма“ 40 страна (стр. 429-468.); осмо поглавље „Перспективе развоја исламског фундаментализма у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана“ 14 страна (стр. 469-482.); девето поглавље „Перспективе заштите Руске Федерације и западнобалканских држава од претње с позиција исламског фундаментализма“ 13 страна (стр. 483-494.); закључна разматрања 13 страна (стр. 495-507.). На крају рада наведен је попис литературе (стр. 508-542.) и попис скраћеница (стр. 543-546.).

Текст дисертације поткрепљен је са 10 табела, 3 мапе и 1487 фуснота. Литература обухвата 611 консултованих јединица стране и домаће литературе.

2. ПРОБЛЕМ, ПРЕДМЕТ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

У образложењу **проблема истраживања**, истиче се да је истраживање фокусирано на исламски фундаментализам као облик угрожавања националне безбедности. Кандидат при томе полази од констатације да се деловањем са позиција исламског фундаментализма угрожавају виталне вредности државе - њен опстанак, територијални интегритет, политичка самосталност и квалитет живота њених грађана. У том смислу, држава се појављује као објекат угрожавања и истовремено, са сопственим системом безбедности, као кључни механизам супротстављања тој врсти безбедносне претње.

Узимајући у обзир чињеницу да на међународном плану не постоји јединствена перцепција, односно општеприхваћено становиште о природи претње какву представља деловање са позиција исламског фундаментализма, те самим тим ни јединствен, општеприхваћен одговор на такву претњу, разумљиво је да су државе те које, на основу сагледавања степена угрожености штићених вредности и у складу са пројектованим безбедносним стандардима, као и проценом сопствене позиције у датом безбедносном амбијенту, креирају облике и механизме проактивне и реактивне заштите од актуелних и антиципираних облика угрожавања.

С обзиром на то да се државе у различитим регионима суочавају са различитим облицима непријатељског деловања с позиција исламског фундаментализма, као и то да се оне мање или више међусобно разликују по свом историјском наслеђу, природно-географским и друштвено-политичким карактеристикама, па самим тим и по својим одбрамбено-безбедносним капацитетима и амбицијама, кандидат је истакао да се њихов одговор на такву претњу, и поред извесних сличности, одликује низом посебности. Идентификовање тих сличности и разлика, те чинилаца који их условљавају, односно откривање одређених законитости у њиховом испољавању у конкретном просторном и политичко-безбедносном амбијенту какво је постконфликтно стање у државама Западног Балкана и у Руској Федерацији у региону Северног Кавказа, представља суштину проблема истраживања.

У складу са овако одређеним проблемским оквиром, **предмет истраживања** у најширем смислу био је „Исламски фундаментализам као облик угрожавања безбедности држава на простору Северног Кавказа и Западног Балкана“. Прецизније, предмет истраживања су облици деловања исламског фундаментализма у поменутих регионима усмерени на дестабилизацију режима, изазивање стања опште несигурности, нарушавање суверенитета и разбијање територијалног интегритета земаља наведених региона, и одговор држава-мета на такво деловање, тј. функционисање система националне безбедности у превенцији и санкционисању наведених претњи. Предмет посебне пажње у истраживању биле су специфичности деловања исламских фундаменталистичких организација у регионима карактеристичним по вакуму моћи насталом на просторима држава разграђеним у процесу постхладноратовске геополитичке транзиције и посебност околности које су сугерисале или детерминисале различите облике супротстављања државе деловању са позиција исламског фундаментализма и опредељивале делотворност мера заштите. Дакле, у фокусу истраживања налазе се модалитети угрожавања западнобалканских држава и Руске Федерације са позиција исламског фундаментализма, као и одговори поменутих држава на ту врсту угрожавања и последице, односно резултати проистекли из њиховог реаговања.

Овако дефинисан предмет истраживања подразумевао је мултидисциплинаран приступ, јер садржи бројна питања од интереса за већи број наука и научних дисциплина. Другим речима, предмет истраживања опосервиран је са становишта неколико научних области: социологије, социјалне психологије, политикологије, религије, права, историје, међународних односа, геополитике и науке о одбрани. Међутим, иако је истраживање мулти-дисциплинарног карактера, предмет истраживања, својим највећим делом, ипак припада науци о безбедности.

У теоријском одређењу предмета истраживања, кандидат је прецизно дефинисао следеће кључне појмове: фундаментализам; религијски фундаментализам, исламски фундаментализам; држава; виталне вредности државе; угрожавање државе; заштита државе; Северни Кавказ; и Западни Балкан.

Позивајући се на меродавне изворе, кандидат је показао да *фундаментализам* представља веома комплексну друштвену појаву што, између осталог, поткрепљује

чињеницом се њиме баве многе научне дисциплине. При томе је у мноштву различитих опсервација овог феномена идентификовао оно што представља суштину његовог релативно једнозначног и широко прихваћеног појмовног одређења као „покрета којег карактеришу анти-модернистичке, анти-секуларистичке, анти-демократске, анти-глобалистичке, анти-феминистичке, карактеристике и вредности“.

Указујући на разлике између глобалног, локалног и персоналног фундаментализма, затим религијског, економског, политичког и етничког, кандидат увиђа да највећи део академске јавности појам фундаментализма везује за религију као његову суштинску компоненту. При томе, с правом констатује да, иако теоретичари широм света врше дистинкцију између исламског, будистичког, хришћанског и хинду фундаментализма, највећи је проценат оних који су истраживли исламски фундаментализам, тако да и када се говори о религијском фундаментализму уопште, по правилу се има у виду *исламски фундаментализам*. Након презентације широке теоријске грађе која се тиче поменуте проблематике, кандидат као довољно свеобухватно и за потребе овог истраживања прихватљиво одређење исламског фундаментализма наводи дефиницију према којој је исламски фундаментализам „антимодеран, антисекуларан, антитолерантан, немилитантан и милитантан, мање или више организован исламски политичко-религијски покрет који угрожава безбедност државе“.

У трагању за прихватљивим одређењем појма *држава*, кандидат је препознао различите приступе у зависности од тога са становишта које научне дисциплине се то чини. С обзиром на предмет овог истраживања, чини се сасвим оправданим његово одређење за становиште према којем је држава „правно лице са сталним становништвом, јасно дефинисаном територијом и владом способном да врши суверену власт ради заштите својих виталних вредности“.

При одређењу појма *виталне вредности државе*, кандидат се определио за дефиницију према којој скупину тих вредности чине: „опстанак, територијални интегритет, политичка самосталност и квалитет живота“.

У вези са појмом *угрожавања државе*, кандидат је приметио да се та синтагма употребљава у различитим контекстима и у различитом значењу и да се за њено одређење подразумева дефинисање појмова: извори угрожавања, облици угрожавања и носиоци угрожавања.

Као могући *извори угрожавања безбедности државе* означене су све оне појаве одакле угрожавања долази. *Облици угрожавања безбедности државе* подразумевају начин наношења штете виталним вредностима државе. У најопштијем смислу то су неоружане и оружане делатности посредством којих њихови носиоци покушавају да подривају, дестабилизују, модификују, мењају, компромитују, преотму, разарају или уништавају вредности државе коју нападају да би остварили своје циљеве и интересе. *Носиоци угрожавања безбедности државе* сврстани су у две групе у зависности од тога да ли се ради о оружаном или неоружаном облику угрожавања. Основни носиоци угрожавања у случају неоружаних облика угрожавања су: обавештајне службе; истакнуте личности из политичког, дипломатског, медијског, верског и културног живота,

привредни субјекти и терористичке организације. Носиоци угрожавања у случају оружаних облике угрожавања су: оружане снаге (ако је носилац угрожавања држава), затим паравојни састави и терористичке организације. У складу са наведеним становиштем, кандидат под угрожавањем безбедности државе подразумева наношење штете виталним вредностима државе од стране носилаца угрожавања.

Појам *заштите државе*, који представља један од централних појмова овог истраживања, проистиче из одређења појма виталних вредности државе и не може се одвојити од појма *безбедност државе*. Безбедност, према општеприхваћеној дефиницији, у објективном смислу подразумева „одсуство претњи по усвојене/стечене вредности, док у субјективном значењу представља одсуство страха да те вредности могу бити угрожене“, и традиционално се, и у теорији и у пракси, везује за суверену државу као за главни субјекат, али и објекат безбедности и за њен монопол над легитимном применом физичке и, изнад свега, војне силе.

Безбедност државе, у општем смислу, јесте стање у којем се она налази, док се њему сличан термин - државна безбедност везује за одређену функцију, активност, организацију или службу. Узимајући наведено у обзир, *безбедност државе* је дефинисана као степен извесности њеног постојања, одсуство подривања њеног постојања или ниво неоспорености њеног опстанка. Другим речима, безбедност државе подразумева степен заштићености њених виталних вредности. Степен заштићености огледа се у стању које опажамо као више безбедно или мање безбедно. У зависности од озбиљности штете, може се говорити о различитом степену угрожавања сваке од виталних вредности државе (објекта заштите). Држава се у том смислу појављује у улози и *субјекта* и *објекта заштите*, тј. и *субјекта* и *објекта безбедности*, односно, „она је (држава) истовремено и једини субјект међународног права, тј. најзначајнији субјекат безбедности, али и објекат безбедности у контексту очувања и/или унапређења сопствених виталних вредности и интереса“. Консултујући бројну литературу из области науке о безбедности и науке о одбрани, кандидат је дошао до закључка да се *заштита државе* може сажето дефинисати као очување виталних вредности државе од свих облика угрожавања и очување свих конститутивних елемената државе (територије, становништва и власти).

Под појмом *Северни Кавказ* у овом истраживању подразумева се простор који се географски поклапа са територијама република руске Федерације: Чеченијом, Дагестаном и Ингушетијом, Кабардино-Балкаријом, Черкезијом и Северном Осетијом, док се појмом *Западни Балкан* означава део територије бивше СФР Југославије (Србија са Косовом и Метохијом, Босна и Херцеговина, Бивша Југословенска Република Македонија и Црна Гора) и територија Републике Албаније.

Предмет истраживања, кандидат лоцира на простор Северног Кавказа и Западног Балкана, а у неопходној мери, истраживање је обухватило и територије у окружењу чија је опсервација била значајна са становишта предмета истраживања.

Временски оквир предмета истраживања обухватио је период од 7. века до 2013. године, када се ради о Северном Кавказу, односно од 14. века до 2013. године када је реч о Западном Балкану. То је омогућило да се развој исламског фундаментализма, односно

реаговање угрожених држава, опсервира у пуном обиму – у различитим друштвено-историјским околностима.

Општи циљ овог истраживања био је проширивање и систематизовање теоријских и искуствених сазнања о суштини и облицима испољавања исламског фундаментализма као извора угрожавања виталних вредности државе и могућностима и ограничењима супротстављања државе тој опасности у зависности од датих друштвено-историјских околности. При томе, кандидат напомиње да је овако дефинисаним општим циљем исказана амбиција да се исламски фундаментализам опсервира у читавом спектру његовог испољавања релевантном за безбедност државе: од стања у којем се он (фундаментализам) препознаје само као један од потенцијалних извора њеног ненасилног угрожавања, до недвосмисленог опредељења за неограничену примену насиља као што је терористичко деловање према одабраној жртви - држави.

Научни циљ истраживања је, како је истакао кандидат, научна дескрипција и експликација карактеристичних модалитета исламског фундаментализма и реаговања државе на такву претњу, као и идентификовање кључних фактора који опредељују начин реаговања државе у стању актуелне или антиципиране угрожености и оних (фактора) који утичу на ефикасност њеног проактивног (превентивног и преемптивног) и реактивног деловања у таквој ситуацији. У том смислу, као посебни научни циљеви идентификовани су: препознавање латентних (базичних) компоненти исламског фундаментализма; уочавање доминантних трендова у процесу генерисања фундаменталистичког тумачења основних изворних постулата ислама; регистровање околности у којима најчешће долази до радикализације циљева деловања појединаца, група и организација са позиција исламског фундаментализма; испитивање постојања повезаности демографских карактеристика државе-жртве и облика њеног угрожавања деловањем са позиција исламског фундаментализма; испитивање повезаности између демографских карактеристика државе-жртве и облика њеног угрожавања деловањем са позиција исламског фундаментализма; испитивање веза између политичке позиције државе и њене изложености нападима са позиција исламског фундаментализма; испитивање веза између појединих чинилаца моћи државе и њеног одговора на претње са позиција исламског фундаментализма.

Кандидат наводи да *практични циљ истраживања* јесте да се на основу сазнања о заједничким карактеристикама и специфичностима облика угрожавања безбедности Руске Федерације и држава Западног Балкана непријатељским деловањем (споља и изнутра) са позиција исламског фундаментализма, затим сазнања о сличностима и разликама у поступању тих држава у ситуацији изложености тој врсти непријатељства, као и показаној ефикасности примењиваних поступака, идентификују могући трендови развоја исламског фундаменталистичког активизма у будућности и на основу пројекције формулишу одређене смернице за превентивно деловање државе у циљу спречавања настанка услова који представљају погодно тло за ширење идеја исламског фундаментализма и непријатељско деловање с тих позиција и дају препоруке за припремање адекватног одговора државе на испољавање тог облика угрожавања њене безбедности. У том смислу, као посебни практични циљеви, дефинисани су: идентификовање корена и генезе исламског фундаментализма на простору Западног Балкана и Северног Кавказа;

утврђивање размера и карактеристичних облика испољавања исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана; идентификовање склопа ситуационих чинилаца који су pogodovali продору исламског фундаментализма на простор Западног Балкана и Северног Кавказа; идентификовање главних циљева деловања исламских фундаменталиста усмерених против Руске Федерације и држава Западног Балкана; утврђивање сличности и разлика у одговору Руске Федерације и држава Западног Балкана на угрожавање њихове безбедности деловањем с позиција исламског фундаментализма; процена ефикасности поступања Руске Федерације и држава Западног Балкана у одговору на угрожавање њихове безбедности деловањем с позиција исламског фундаментализма; регистровање промена (јачања/слабљења) утицаја исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана; као и идентификовање промена у начину деловања исламских фундаменталиста према Руској Федерацији и државама Западног Балкана. Коначно, практични циљеви истраживања укључују и критичко сагледавање ефикасности функционисања система одбране и безбедности држава у супростављању претњама са позиција исламског фундаментализма и давање одређених препорука за превазилажење утврђених слабости и ограничења.

3. ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ СЕ ПОЛАЗИЛО У ИСТРАЖИВАЊУ

Хипотетички оквир одређен је једном општом и шест посебних хипотеза које добро кореспондирају са истакнутим предметом и циљевима истраживања.

Општа (основна) хипотеза од које се пошло у истраживању гласи: „Исламски фундаментализам, као антимодеран, антисекуларан, антитолерантан, антиеволутиван, политичко-религијски покрет, који делује национално и транснационално, било да се јавља у милитантном или немилитантном облику, увек представља извесну претњу савременој секуларној држави. Свака држава која се налази на мети деловања исламског фундаментализма реагује на ту претњу у настојању да избегне, односно ублажи њене последице. Начин реаговања условљен је карактеристикама претње и околностима у којима се она испољава.“

Поосебне хипотезе исказане су следећим констатацијама:

1) Руска Федерација је у деловању исламског фундаментализма у простору Северног Кавказа препознала директну претњу свом суверенитету и територијалном интегритету и, у складу са таквом перцепцијом претње, реаговала на њу примерено својим капацитетима.

2) Државе Западног Балкана су у деловању исламског фундаментализма на том простору различито перципирале претњу коју он представља њиховој безбедности и у зависности од тога на различите начине на њу реаговале.

3) Постоје евидентне сличности и разлике у деловању исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана, као и у реаговању држава на ту врсту претње њиховој безбедности.

4) У супротстављању исламском фундаментализму Руска Федерација и државе Западног Балкана постигле су ограничен успех.

5) Ефикасније супротстављање исламском фундаментализму захтева чвршћу сарадњу држава на регионалном и међународном нивоу.

6) Значајан ограничавајући фактор у супротстављању исламском фундаментализму је одсуство консензуса на нивоу међународне заједнице у погледу процене опасности коју он представља за секуларну државу и у погледу избора начина реаговања на ту претњу.

Сходно дефинисаним циљевима и хипотетичком оквиру, кандидат се, уважавајући природу истраживаног проблема, определио за истраживачке поступке превасходно квалитативног карактера, односно за методу вишеструке студије случаја (*multiple-case study*). Конкретно, окосницу методолошке процедуре чинила је упоредна анализа две студије случаја које „покривају“ исто проблемско подручје - деловање исламског фундаментализма као облика угрожавања држава у два различита региона (Северни Кавказ и Западни Балкан) и одговор држава на тај облик њиховог угрожавања.

Узимајући у обзир да истраживање подразумева упоредну студију случаја, што укључује дубинску анализу истраживаних појава и различите изворе података, кандидат је у раду користио више метода истраживања: преглед научне и стручне литературе, анализу нормативно-правне регулативе, метод анализе садржаја, секундарну анализу података и компаративну методу.

Тестирање постављених хипотеза извршено је применом дескриптивне и историјско-компаративне методе. Дескриптивном методом, на основу резултата анализе садржаја различитих извора (научне публикације, историјско-архивска грађа и базе података) идентификоване су основне фазе и фактори развоја исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана. Историјско-компаративном методом утврђене су сличности и разлике у деловању са позиција исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана, као и сличности и разлике у одговору држава на ту претњу према јасно дефинисаним елементима. Претпоставке о сличностима и разликама између опсервираних појава тестиране су применом аналитичког модела Џефрија Предмора - који се заснива на процени три базичне димензије деловања с позиција исламског фундаментализма и одговора државе на ту претњу. Те три димензије су: *ниво воље* укључених актера у остварењу замишљених циљева (висок степен воље за победом или одсуство/недовољан степен воље); *избор стратегије* укључених актера (директна, индиректна или комбинована стратегија); и *обим спољне подршке* укљученим актерима (значајана спољна подршка, ограничена спољна подршка или одсуство спољне подршке).

Друштвена и научна оправданост истраживања кореспондирају са добијених резултата који су од значаја за продубљивање и проширивање научних знања у области безбедности, одбране, социјалне психологије, политикологије религије, права, историје, међународних односа и геополитике. Конкретно, оправданост истраживања проистекла је из чињенице да изучавање исламског фундаментализма као претње националној безбедности представља веома комплексан сазнавалачки подухват и истовремено незаобилазан корак у анализи актуелних питања заштите основних вредности секуларне државе као цивилизацијске тековине. Сагледавање његове суштине, мотива, манифестних облика и посебно организације, саставни је део превентивног безбедносног поступања и

претпоставка ефикасног реактивног деловања у циљу ублажавања последица. Пред тим задатком налазе се системи одбране и безбедности многих држава у свету. Међутим, посебан изазов исламски фундаментализам представља за државе које су оптерећене транзиционим проблемима и ризицима постконфликтног стања у каквој се позицији већ две деценије налазе републике Западног Балкана и републике Руске Федерације на простору Северног Кавказа.

Поред других претњи безбедности, какве су илегална трговина наркотицима, ширење оружја за масовно уништење, трговина људима и сл., исламски фундаментализам представља специфичан феномен, јер поседује значајан самопоткрепљујући мотивациони потенцијал који, када се каналише у екстремистичко деловање милитантног типа, неизоставно има за последицу не само материјалну штету, него и бројне људске жртве и осећај опште несигурности и губитак вере у способност државе да оствари своју функцију гаранта људске и националне безбедности.

Своју практичну оправданост ово истраживање исказује кроз потребу за комплексном анализом деловања исламских фундаменталистичких организација на простору Западног Балкана и Северног Кавказа, као и анализом система одбране и безбедности држава које се налазе на овим просторима, како би се, кроз критичко сагледавање потенцијалних недостатака система одбране и безбедности угрожених држава, формирале одређене препоруке за превазилажење евентуалних ограничења и подстакла њихова квалитативна надградња.

4. ОПИС САДРЖАЈА ДИСЕРТАЦИЈЕ

У **првом поглављу** „Теоријско-методолошки оквир истраживања“ (стр. 6-35.) прецизно су дефинисани: проблем, предмет, циљеви, хипотетички оквир и начин истраживања.

У оквиру **другог поглавља** „Држава као безбедносна заједница“ (стр. 36-53.) укратко је описана еволуција државе као субјекта међународних односа од њених почетака, до артикулације као савременог ентитета, при чему је указано на утицај димензије безбедности у целом процесу, односно значаја безбедности као једне од њених најважнијих функција.

Посебна пажња посвећена је питањима националног суверенитета и националне безбедности у савременим околностима, кроз осврт на проблематику која оптерећује успостављање ефикасног и ефективног система националне безбедности. На крају, објашњава се због чега је, и поред свих оптерећења и ограничења, држава још увек главни актер међународних односа, а безбедност њена примарна улога, односно функција. Такође, констатује се да је свака држава у процесу успостављања и организације квалитетног система заштите условљена околностима које проистичу из њене географске локације, тј. геополитичког контекста у којем се налази и делује.

У **трећем поглављу**, под називом „Исламски фундаментализам као претња безбедности савремене државе“, најпре се указује на проблематику дефинисања и истраживања феномена исламског фундаментализма и скреће пажњу на неке несугласице у погледу досадашњих истраживања. Након тога, анализирају се развојне карактеристике и специфичности исламског фундаментализма и објашњава због чега је овај друштвени феномен интересантан са аспекта различитих научних дисциплина, тј. који се све закључци могу извести када је о њему реч. У том смислу, описана је важност примене тзв. „контекстуалног оквира“ у истраживању и изнета кратка историја развоја исламске религије. У склопу тога, објашњено је каква је веза између исламског фундаментализма и цихадизма, тј., на који начин су ови појмови повезани, узимајући у обзир историју развоја исламске религије и државности.

На крају, указано је на актуелну проблематику везану за разумевање исламског фундаментализма и упућено на разлоге због чега је, анализирајући овај феномен са аспекта безбедности, адекватније одредити га као цихадизам. У том смислу, детаљно је обрађено питање развоја идеологије цихадиста од исламских почетака до данашњих дана. Посебна пажња посвећена је плановима „светих ратника“, при чему су детаљно обрађене (три) основне цихадске стратегије које су тренутно на снази.

Четврто поглавље „Руска Федерација и западнобалканске државе на мети исламских фундаменталиста“ (стр. 81-371.) подељено је на четири потпоглавља: 1) Развој исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа; 2) Руска Федерација и борба против исламског фундаментализма; 3) Развој исламског фундаментализма на простору Западног Балкана; 4) Државе Западног Балкана и борба против исламског фундаментализма.

У складу са насловима наведених потпоглавља, кандидат је детаљно приказао развој исламског фундаментализма у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана, односно историју реаговања Русије и западнобалканских држава на такав облик њиховог угрожавања, од продора ислама на ове просторе до данашњих дана.

У оквиру сваког потпоглавља идентификоване су четири историјске фазе, омеђене маркантним догађајима који су определили развој исламског фундаментализма, тј. начин реаговања држава-мета на такав облик њиховог угрожавања. Те фазе су: 1) прва, која отпочиње продором ислама у регионе Северног Кавказа и Западног Балкана, а завршава са престанком постојања калифата 1924. године; 2) друга, која је трајала од 1924. до 1992. године; 3) трећа, од 1992. до 2001. године; и 4) четврта, која траје од 2001. године.

У оквиру **петог поглавља** „Геополитички аспекти развоја исламског фундаментализма и проблематика заштите државе“ (стр. 372-393.) обрађена су два питања: 1) Геополитика калифата у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана; и 2) Геополитички аспекти заштите држава-мета од исламског фундаментализма.

У оквиру првог потпоглавља, кандидат је скренуо пажњу на субрегионалне и регионалне геополитичке амбиције исламских фундаменталиста на простору Северног

Кавказа и Западног Балкана, њихову повезаност са аспекта панрегионалних и глобалних џихадских аспирација и проблематику њихове реализације.

У оквиру другог потпоглавља, кандидат је објаснио геополитичка полазишта одбране држава-мета од претње с позиција исламског фундаментализма и указао на проблематику везану за анализу геополитичког поретка, односно утврђивање одговарајућег геополитичког кода.

У **шестом поглављу** „Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана“ (стр. 394-428.) презентовани су резултати компаративне анализе активизма исламских фундаменталиста у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана у оквиру сваке од од идентификованих историјских фаза.

Поређење (компарација) деловања исламских фундаменталиста у два региона вршена је према следећим елементима: брзини ширења џихадске идеологије (брзо, споро или неуједначеном брзином); отворености џихадског деловања (јавно или прикривено); правцу деловања (изнутра или споља); интензитету деловања (агресивно или умерено); начину регрутације џихадиста (добровољно или под присилом); типу џихада (офанзивни или дефанзивни); амбицијама џихадиста (деловање са радикалним или ограниченим циљевима); џихадским активностима (милитантне и немилитантне); начину организовања џихадиста; снагама џихада (сви они који на било који начин учествују у џихаду - носиоци функција: од планера, преко организатора, до извршиоца); типу наоружања (конвенционално, неконвенционално или импровизовано); мети напада; извору финансирања џихада; и последицама које је њихово деловање произвело.

Осим наведених елемената, претпоставке о сличностима и разликама између опсервираних појава тестиране су применом аналитичког модела Џефрија Предмора - који се, као што је раније наведено, заснива на процени три базичне димензије деловања с позиција исламског фундаментализма и одговора државе на ту претњу: нивоу воље укључених актера у остварењу замишљених циљева (висок степен воље за победом или одсуство/недовољан степен воље); одабиру стратегије укључених актера (директна, индиректна или комбинована стратегија); и обиму спољне подршке укљученим актерима (значајана спољна подршка, ограничена спољна подршка или одсуство спољне подршке).

На основу анализе утврђено је да између деловања исламских фундаменталиста у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана, у оквиру сваке од идентификованих фаза, постоје суштинске сличности и разлике.

Седмо поглавље „Сличности и разлике у одговору држава на претњу с позиција исламског фундаментализма у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана“ (стр. 429-468.) обухвата резултате компаративне анализе реаговања РФ и западнобалканских држава на претњу од исламског фундаментализма у оквиру сваке од идентификованих фаза.

Компарација реаговања РФ и западнобалканских држава на претњу с позиција исламског фундаментализма вршена је према следећим елементима: облику заштите (офанзивно или дефанзивно деловање); циљевима заштите; степену аутономности деловања државе (аутономно, надзирано или инструкисано/ дириговано); карактеру мера заштите („меке“ или „тврде“ мере); организацији заштите (у склопу општег безбедносног деловања или специјализована заштита); типу наоружања; и ефектима које је деловање државе произвело.

Осим наведених елемената, претпоставке о сличностима и разликама у погледу реаговања Руске Федерације и западнобалканских држава на претњу с позиција исламског фундаментализма такође су тестиране применом поменутог аналитичког модела Цефрија Предмора.

На основу анализе утврђено је да између реаговања РФ и западнобалканских држава на претњу с позиција исламског фундаментализма, у оквиру сваке од идентификованих фаза, постоје суштинске сличности и разлике.

У **осмом поглављу** „Перспективе развоја исламског фундаментализма у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана“ (стр. 469-482.) изложена је процена могућих будућих аспирација праваца и облика деловања исламских фундаменталиста на овим просторима.

У оквиру овог поглавља, кандидат је на основу утврђених чинилаца развоја исламског фундаментализма, тј. фактора који га покрећу, те постојећих корелација у деловању цихадиста у различитим регионима, покушао да одговори на питање у ком правцу ће се одвијати исламски фундаменталистички активизам на простору Северног Кавказа и Западног Балкана. Кандидат је уочио да ће перспектива развоја исламског фундаментализма у овим регионима у великој мери зависити од целокупног развоја ситуације на терену, затим, коначне одлуке „међународних цихадских центара“, као и става међународне заједнице, али и од одлучности државних система да се значајније супроставе цихадској претњи.

У оквиру **деветог поглавља** „Перспективе заштите Руске Федерације и западнобалканских држава од претње с позиција исламског фундаментализма“ (стр. 483-494) дата је сумарна перцепција спремности и способности РФ и западнобалканских држава да се изборе са исламским фундаментализмом као једном од хроничних претњи њиховој безбедности.

Другим речима, кандидат је констатовао да ће супротстављање исламским фундаменталистима зависити од мноштва фактора. Са једне стране, оно ће бити условљено способношћу држава да у будућности препознају и ограниче све елементе претње с позиција исламског фундаментализма, примењујући одговарајуће заштитне мере. Са друге стране, развијање ефикасног и ефективног система државне заштите неће бити могуће без успостављања конкретнијег међународног анти-цихадског концепта, тј. продубљеније сарадње у овој области између појединачних земаља и међународне заједнице, која ће уважити специфичности претње на локалу.

У **закључним разматрањима** (стр. 495-507.) кандидат је, истичући најрелевантније резултате истраживања, дао сумарни преглед кључних запажања и одређене препоруке, које, уколико се уваже, могу утицати на побољшање система безбедности држава угрожених са позиција исламског фундаментализма. Посебну пажњу у том погледу кандидат поклања регионалној и међународној сарадњи.

Комисија сматра да је обим консултованих јединица задовољавајући и истиче као позитивно консултовање бројне домаће и стране литературе из области предметног истраживања.

5. НАУЧНИ ДОПРИНОС ДОКТОРСКОГ РАДА

Научни допринос овог истраживања је вишеструк. У најопштијем смислу, он се огледа у проширивању и продубљивању научних сазнања у погледу посматраних појава: исламског фундаментализма и заштите државе од те претње.

С обзиром на то да питање развоја исламског фундаментализма у домаћој и иностраној научној и стручној литератури није у довољној мери и на кохерентан начин обрађивано (најчешће је истраживано у неодговарајућем контексту, фрагментарно или у оквиру ширих тематских целина), основни допринос овог истраживања огледа се у проширивању и продубљивању сазнања о тој друштвеној појави. Сагледавање феномена исламског фундаментализма на начин на који је то извршено у овом истраживању, представља оригинални научни допринос, пре свега због тога што се у домаћој и иностраној научној и стручној литератури о њему говорило углавном у контексту слободе говора и очувања људских права, првенствено мањинских и етничких, као и права на верску слободу, а мање као безбедносној претњи по државу, односно по њене виталне вредности.

Конкретно, научни допринос истраживања огледа се у научној дескрипцији и експликацији карактеристичних модалитета исламског фундаментализма, односно у проширивању и систематизовању теоријских и искуствених сазнања о суштини и облицима његовог испољавања као извора угрожавања виталних вредности државе у зависности од датих друштвено-историјских околности.

Посебан допринос, у том смислу, огледа се у томе што је истраживање обухватило дуг временски период - од продора ислама у регионе Северног Кавказа (7. век) и Западног Балкана (14. век) до данашњих дана, при чему су идентификоване четири главне фазе развоја исламског фундаментализма. Ово је важно истаћи, с обзиром на то да је исламски фундаментализам, у случају када је посматран као безбедносна претња, у домаћој и иностраној научној литератури до сада углавном био перципиран у контексту Исламске револуције у Ирану (1979) или кроз призму терористичких напада Ал Каиде који су се догодили 11. септембра 2001. године у Сједињеним Америчким Државама. У том погледу, овим радом значајно се проширује схватање о околностима које говоре о настанку и развоју исламског фундаментализма када је реч о појединим регионима у свету (Северном Кавказу и Западном Балкану) чиме је омогућена систематизација сазнања у оквиру

појединачних развојних фаза. У том смислу, овај рад не представља значајну теоријску грађу искључиво са аспекта науке о безбедности, већ је релевантан и са аспекта историје, политикологије религије и социјалне психологије, јер омогућава сагледавање поменутог феномена у оквиру јасно одређених временских оквира.

Осим тога, исламски фундаментализам у оквиру овог истраживања опсервиран је у читавом спектру његовог испољавања релевантном за безбедност државе: од стања у којем се он (фундаментализам) препознаје само као један од потенцијалних извора њеног ненасилног угрожавања, до недвосмисленог опредељења за неограничену примену насиља као што је терористичко деловање према одабраној жртви - држави. У досадашњим истраживањима то није био чест случај, што недвосмислено демонстрирају и практична искуства.

Наиме, с обзиром на то да је исламски фундаментализам у теорији и пракси био углавном перципиран на неодговарајући начин, системи безбедности држава-мета најчешће нису на адекватне начине могли правовремено и ефективно да реагују и тиме остваре своју превентивну улогу. Они су најчешће каснили у реакцији, па су и резултати њихове праксе били видљиви тек након што ситуација ескалира, тј. тек након што деловање фундаменталиста поприми милитантни карактер и већ нанесе значајну штету виталним државним вредностима. Како је у овом истраживању извршена дескрипција и експликација карактеристичних модалитета реаговања држава на такву претњу, као и идентификација кључних фактора који су определили начин реаговања држава у стању актуелне или антиципиране угрожености и оних (фактора) који су утицали на ефикасност њиховог проактивног (превентивног и преемптивног) и реактивног деловања у таквој ситуацији, остварена сазнања у вези поменуте проблематике појављују се као неминовност и експлицитно указују, не само на теоријски, већ и практични допринос овог истраживања.

Осим наведеног, узимајући у обзир циљеве истраживања, „временски захват“ и коришћену методологију, резултати добијени истраживањем показали су да између деловања исламских фундаменталиста у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана, као и у погледу реаговања Русије и западнобалканских држава на такав облик њиховог угрожавања, постоје суштинске сличности и разлике. То је потврдило и тестирање аналитичког концепта Церфија Предмора. На основу тестирања поменутог концепта, утврђено је да извесност претње, односно извесност њеног ограничавања, у великој мери зависе од: степена воље актера да испуни замишљене циљеве; стратегије за коју се при томе одлучио; и обима међународне подршке коју у том погледу ужива - што представља важно теоријско сазнање које може послужити и у практичном погледу, пре свега при изради државних стратегија у превенцији и/или сузбијању претње са позиција исламског фундаментализма.

Наиме, евидентирањем сличности и разлика у оквиру сваке од фаза развоја исламског фундаментализма, тј. фаза реаговања Русије и западнобалканских држава на такав облик њиховог угрожавања на основу одређених елемената, укључујући при том и сазнања добијена тестирањем аналитичког концепта Церфија Предмора, идентификовани су кључни чиниоци релевантни за пројекцију/предвиђање будућих модалитета деловања

исламских фундаменталиста у два региона, односно могућих модалитета реаговања угрожених држава у погледу сузбијања, тј. елиминисања те претње.

Тачније, сходно постављеним циљевима истраживања и добијеним резултатима, практичан допринос истраживања је да су на основу сазнања о заједничким карактеристикама и специфичностима облика угрожавања безбедности Русије и држава Западног Балкана непријатељским деловањем (споља и изнутра) са позиција исламског фундаментализма, затим сазнања о сличностима и разликама у поступању тих држава у ситуацији изложености тој врсти непријатељства у дужем временском периоду, као и показаној ефикасности примењиваних поступака:

- идентификовани суштински ограничавајући фактори у ефикасном и ефективном сузбијању претње с позиција исламског фундаментализма;

- утврђени кључни фактори који опредељују модалитете деловања исламских фундаменталиста у два региона, односно модалитете реаговања држава-мета на такав облик њиховог угрожавања, а на основу којих је могуће у одређеном обиму прогнозировать даљи развој догађаја на терену;

- у складу са тим, формулисане одређене смернице за превентивно деловање државе-мете у циљу спречавања настанка или сузбијања услова који представљају погодно тло за ширење идеја исламског фундаментализма и/или непријатељско деловање с тих позиција;

- дате одређене препоруке за припремање адекватног одговора државе на испољавање тог облика угрожавања њене безбедности и;

- отворена нова питања у вези са даљим развојем исламског фундаменталистичког активизма у два региона и могућностима припремања ефикасног и ефективног одговора држава на такву претњу у будућности, уважавајући укупне околности и ниво њихове подложности променама.

6. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ

1. Докторски рад мастера Марка Филијовића, под насловом „**Исламски фундаментализам и заштита државе (Упоредна студија случаја Северни Кавказ и Западни Балкан)**“, израђен је у складу са одобрењем које је дало Наставно-научно веће Факултета безбедности и Стручно веће Универзитета у Београду.

2. Резултати истраживања на задату тему упућују на потребу даљег унапређења система безбедности Руске Федерације и западнобалкаских држава и њихову продубљенију сарадњу на регионалном и међународном плану, примерену постојећим околностима.

3. По садржају, методолошком приступу истраживању, добијеним резултатима и изведеним закључцима, докторски рад представља комплексну анализу стања у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана у погледу заштите држава угрожених исламским

фундаментализмом. Као такав, рад доприноси темељнијем разумевању претње са позиција исламског фундаментализма и упућује на могућност унапређења система заштите државног мета од ње.

4. Поред научно-теоријског, докторски рад има практичну вредност, јер резултати истраживања могу бити валидна основа за решавање сложеног проблема заштите држава од претње са позиција исламског фундаментализма на националном, регионалном, али и ширем међународном плану.

5. На основу свестране анализе садржаја дисертације, Комисија једногласно оцењује, да докторски рад кандидата мастера Марка Филијовића, представља оригинално и вредно научно дело, настало искључиво његовим самосталним истраживачким радом.

Имајући у виду напред изнесене ставове и значај евидентних резултата истраживања, Комисија позитивно оцењује урађену докторску дисертацију и једногласно Наставно-научном већу Универзитета у Београду-Факултету безбедности

ПРЕДЛАЖЕ

1. Да Наставно-научно веће Факултета безбедности прихвати позитивну оцену докторског рада кандидата мастера Марка Филијовића, под насловом „**Исламски фундаментализам и заштита државе (Упоредна студија случаја Северни Кавказ и Западни Балкан)**“.

2. Да стави на увид јавности оцењени докторски рад у законом предвиђеном року и да своју одлуку о оцени докторског рада за јавну одбрану упути Већу научних области правно-економских наука Универзитета у Београду, ради давања сагласности на исту.

3. Да по добијеној сагласности Већа научних области правно-економских наука Универзитета у Београду, образује Комисију за одбрану и одобри јавну одбрану докторског рада.

У БЕОГРАДУ
16.6.2014. године

КОМИСИЈА:

1. Проф. др Зоран Драгишић, председник

2. Проф. др Зоран Килибарда, члан

3. Проф. др Радомир Милашиновић, члан

4. Проф. др Драган Симић, члан